

УДК 332.72:338

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-1-19>

Котеленець А.М.

аспірантка кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівського національного технологічного університету

Kotelenets Anastasiia

Postgraduate Student at Department of Personal Management and Labor
Economics Chernihiv National University of Technology

ПЕРСПЕКТИВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

PROSPECTS OF HARMONIZATION OF SOCIO-ECONOMIC INTERESTS OF LAND RELATIONS OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

У статті обґрунтовано та формалізовано концептуальний підхід до збалансування соціально-економічних інтересів суб'єктів земельних відносин аграрного сектору. Визначено основні елементи механізму соціалізації системи регулювання земельних відносин, якими є: 1) підвищення рівня соціальної відповідальності держави перед суспільством та бізнесом при здійсненні регулювання земельних відносин, що полягає у забезпеченні справедливого розподілу прав на землю між суб'єктами земельних відносин та збереженні продуктивності землі на основі соціалізації земельного законодавства; 2) забезпечення швидкого та ефективного розв'язання конфліктів інтересів суб'єктів земельних відносин, пов'язаних з порушенням прав власності на землю, шляхом запровадження інституту земельної медіації; 3) розширення участі громадськості у процесах визначення цілей і програм земельних реформ за інтерактивною моделлю краудсорсингового старт-апу. Доведено, що інститут публічно-приватного партнерства в системі регулювання земельних відносин може служити ефективним засобом реалізації суспільно значущих проектів в аграрному секторі.

Ключові слова: аграрний сектор, гармонізація інтересів, земельні відносини, соціально-економічні інтереси, соціальна відповідальність.

В статье обоснована и формализована концептуальный подход к сбалансированию социально-экономических интересов субъектов земельных отношений аграрного сектора. Определены основные элементы механизма социализации системы регулирования земельных отношений, которыми являются: 1) повышение уровня социальной ответственности перед обществом и бизнесом при осуществлении регулирования земельных отношений, заключается в обеспечении справедливого распределения прав на землю между субъектами земельных отношений и сохранении производительности земли на основе социализации земельного законодательства; 2) обеспечение быстрого и эффективного разрешения конфликтов интересов субъектов земельных отношений, связанных с нарушением прав собственности на землю, путем введения института земельного медиации; 3) расширение участия общественности в процессах определения целей и программ земельных реформ по интерактивной модели краудсорсингового стартапа. Доказано, что институт государственно-частного партнерства в системе регулирования земельных отношений может служить эффективным средством реализации общественно значимых проектов в аграрном секторе.

Ключевые слова: аграрный сектор, гармонизация интересов, земельные отношения, социально-экономические интересы, социальная ответственность.

The article substantiates and formalizes the conceptual approach to balancing the socio-economic interests of the subjects of land relations of the agricultural sector. The main elements of the mechanism of socialization of the system of land relations regulation are determined, which are: 1) increasing the level of social responsibility of the state to society and business in regulating land relations, which is to ensure fair distribution of land rights between land relations and land productivity, on the basis of socialization of land legislation; 2) ensuring the rapid and effective resolution of conflicts of interest of the subjects of land relations related to the violation of land ownership rights, through the introduction of the institution of land mediation; 3) expanding public participation in the processes of defining goals and programs of land reforms according to the interactive model of crowdsourcing start-up. It is proved that the institute of public-private partnership in the system of land relations regulation can serve as an effective means of realization of socially significant projects in the agricultural sector and development of the administration

system in the direction of its social stabilization and coordination of interests of land relations subjects. the state-business alliance to the format of multilateral partnership in order to maximize the involvement of the active part of society in a broad dialogue in the preparation and implementation of land reform projects. Partnership between government, business and the public in the framework of social responsibility will contribute to the sustainable development of society, reduce non-financial risks for corporations and serve as a prevention of social crises. Thus, the balance of interests of agribusiness, society and the state, the instrument of which is the socialization of land relations, will balance the aspirations of agricultural holdings and small agricultural enterprises to maximize profits, rural population – to a fairer distribution of land resources, the state – to socio-political stability land relations.

Keywords: *agricultural sector, harmonization of interests, land relations, socio-economic interests, social responsibility.*

Постановка проблеми. Форсування державною владою України інституціональних перетворень в земельній сфері, імпорт сценаріїв регулювання земельних відносин за відсутності аналізу їх відповідності національному менталітету, аксіологічним орієнтирам, історичній парадигмі державного управління, призвели до суттєвої компрометації земельних реформ та, як наслідок, загострення загальних соціальних проблем, характерних для сільських територій, зокрема фізичної інертності сільського населення, дефіциту трудових ресурсів, депопуляції та маргіналізації населення та ін. Соціальні проблеми служать суттєвою перешкодою для розбудови системи регулювання в напрямі її соціальної стабілізації та узгодження інтересів суб'єктів земельних відносин, тому нейтралізація їх негативного впливу потребує імплементації інституціональних змін в системі мотивації та стимулювання учасників процесу реформування земельних відносин. Відповідні інституціональні зміни, з нашої точки зору, мають здійснюватись у напрямках організаційно-процесуального, методичного, змістовного узгодження земельних змін у країні та побудови коротко-, середньо- та довгострокових сценаріїв їх упровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для поглиблення теоретичних та прикладних аспектів управління аграрним сектором слугували праці зарубіжних та вітчизняних вчених, таких, як: В. Андрійчука, Л. Березіна, О. Галицького, С. Кваші, Ю. Коваленка, М. Кропивка, І. Лукінова, М. Малік, О. Могильного, І. Мишчака, Д. Плеханова, П. Саблук, В. Ситника, В. Шиян, Т. Шестаковської, В. Юрчишина, О. Яценко та інші.

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад гармонізації соціально-економічних інтересів суб'єктів земельних відносин аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу. Взаємовідносини держави, бізнесу і громадянського суспільства в процесі соціалізації аграрної економіки можна розглядати через визначення міри соціальної відповідальності кожного із зазначених суб'єктів та пошук механізмів їх взаємодії у справі розв'язання соціальних суперечок та сприяння соціалізації економіки [1]. Ретельне вивчення досвіду зарубіжних країн щодо практичного вирішення цієї проблеми дає підстави стверджувати, що формування відповідної системи взаємних гарантій для суспільства, держави та бізнесу у сфері земельних відносин може бути забезпечено завдяки механізму публічно-приватного партнерства (public-private partnership, від «public» – суспільний, державний, загальнонародний, народ-

ний, публічний, загальнодоступний, комунальний, відкритий, гласний тощо, «private» – приватний, особистий, «partnership» – участь, співучасть), що визначається Агентством Standard & Poor's як середньострокове або довгострокове співробітництво між публічним і приватним сектором, у рамках якого відбувається вирішення суспільних завдань на основі об'єднання досвіду й експертизи кількох секторів і розподілу фінансових ризиків і вигод [2–3]. Інститут публічно-приватного партнерства в системі регулювання земельних відносин може служити ефективним засобом реалізації суспільно значущих проектів в аграрному секторі економіки, серед яких особливу увагу привертають: пріоритетні інфраструктурні проекти; проекти залучення управлінської експертизи або фінансових ресурсів приватного партнера для реалізації великих і складних державних програм; проекти залучення нових технологій, розроблених у приватному секторі тощо. Проте, з нашої точки зору, для посилення соціальної спрямованості земельних відносин, окреслена у вітчизняному законодавстві модель двостороннього альянсу «державо-бізнес» має бути приведена до формату багатостороннього партнерства з метою максимального залучення активної частини суспільства до широкого діалогу при підготовці та реалізації проектів земельних реформ. Авторське бачення механізму реалізації такого співробітництва з метою соціалізації системи регулювання земельних відносин представлено на рис. 1.

Першим складовим елементом механізму є підвищення рівня соціальної відповідальності держави перед суспільством та бізнесом при здійсненні регулювання земельних відносин, що полягає, в першу чергу, у забезпеченні справедливого розподілу прав на землю між суб'єктами земельних відносин та збереженні продуктивності землі на основі інституційних реформ, які планується реалізувати шляхом опрацювання та законодавчо-нормативного схвалення програмно-цілевих заходів, а також реформування адміністративних структур [4].

Перспективи кардинального удосконалення земельного законодавства, з нашої точки зору, слід пов'язувати з наступними трендами:

1) загальне реформування законодавчого поля розвитку земельних відносин, пов'язане з ліквідацією проблем, властивих законодавству країни в цілому. Передбачає: а) проведення інвентаризації чинного земельного законодавства з окресленням нормативно-правового масиву, який підлягає кодифікації; б) консолідацію правових приписів земельних законів; в) усунення розбіжностей та колізій між окремими правовими актами; г) виявлення прогалин у пра-

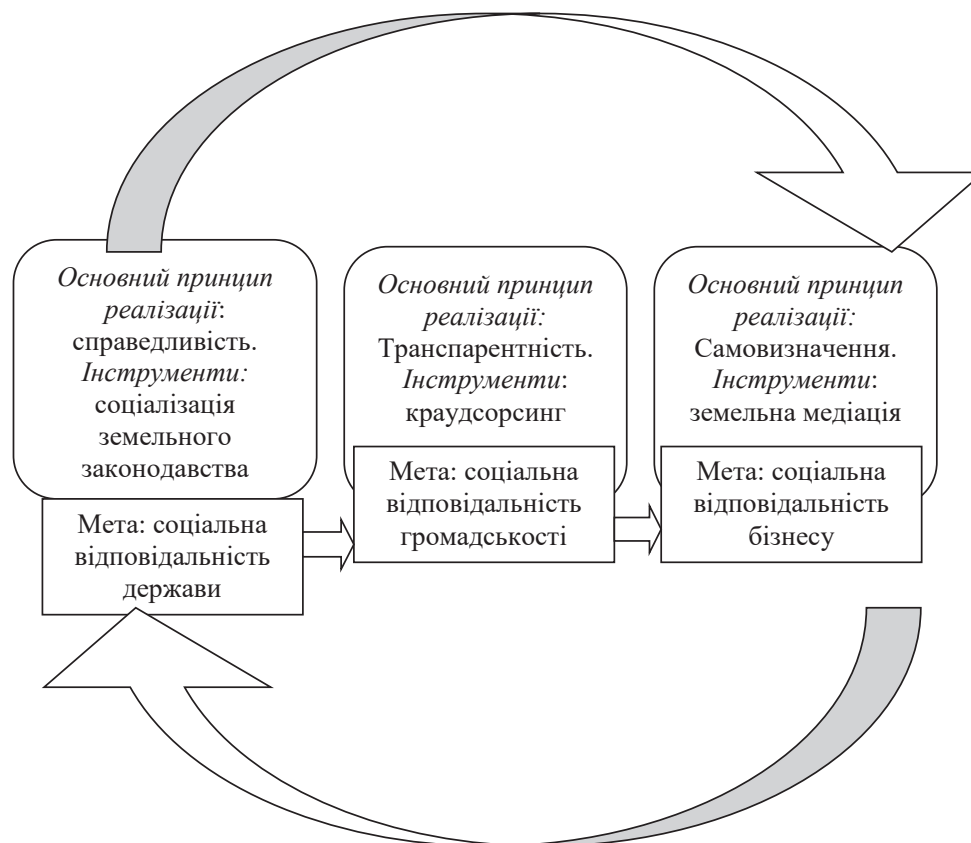

Рис. 1. Механізм соціалізації системи регулювання земельних відносин

Джерело: складено автором самостійно

вовому регулюванні та земельно-правових норм, що підлягають скасуванню або перегляду;

2) спеціальне реформування, пов'язане із специфікою галузі, на основі: а) удосконалення засад діяльності у сфері набуття і реалізації прав власності на землю та права загального землекористування; б) запровадження дієвих процедур, які б дозволяли обґрунтовано здійснювати виправлення помилок у державному земельному кадастрі з метою унеможливлення легалізації правопорушень, пов'язаних із самовільним захопленням земельних ділянок або їх нецільовим використанням; в) врегулювання правовідносин щодо проведення землеустрою, в т.ч. парцеляції та консолідації земельних ділянок, переведення в межах одного землеволодіння одних угідь в інші, регламентації здійснення землевпорядних дій, уніфікації землевпорядної процедури; г) встановлення переліку основних обмежень і приписів щодо використання різних типів земельних ділянок, зокрема планування та визначення мінімальних агротехнічних вимог до використання земель сільськогосподарського призначення; д) розробки порядку вирішення конфліктів інтересів суб'єктів земельних відносин, зокрема на основі запровадження інституту земельної медіації;

3) імплементація принципів європейської політики у земельній сфері шляхом поступової заміни численних розрізаних законодавчих актів рамковими нормами і гнучкими стратегіями та гармонізації пра-

вових приписів земельного законодавства України із сучасним законодавством ЄС, зокрема, у галузі правової охорони власності, забезпечення переходу до регулювання використання земель на основі зонування територій та ландшафтного підходу, ведення земельного кадастру, забезпечення захисту ґрунтів від ерозії та забруднення, збереження біологічного різноманіття, заохочення консервації земель сільськогосподарського призначення, участі громадськості у прийнятті рішень щодо вирішення найбільш важливих земельних питань, а також утвердження землі як ресурсу, що має стратегічне значення для людського розвитку.

Під соціалізацією земельного законодавства ми розуміємо розробку і вдосконалення чинного законодавства відповідно до об'єктивних потреб оптимальної взаємодії суспільства і довкілля, складовою частиною якого є земля, з урахуванням сукупної дії об'єктивних законів їх розвитку і відображення впливу цих законів на механізм дії земельно-правових норм. При цьому процес впровадження соціальних вимог у законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють господарську та іншу діяльність суб'єктів земельних відносин, може здійснюватися за трьома наступними напрямками: 1) соціальна правотворчість, що виражається в розробці і прийнятті компетентними органами державної влади нормативно-правових актів земельно-правового змісту; 2) соціальне корегування земельного законодав-

ства; 3) соціалізація правозастосовної діяльності у сфері земельного права.

З нашої точки зору, пріоритетними напрямками соціалізації земельного законодавства в Україні, здатними суттєво знизити соціальну напругу у сфері земельних відносин, є:

1. Забезпечення методичної та методологічної бази для розвитку національних і міжнародних ініціатив, пов'язаних з активною соціальною відповідальністю, сприяння запровадженню міжнародних соціальних стандартів ведення бізнесу та приєднанню агропромислових підприємств, що працюють на території України, до національних програм та міжнародних ініціатив соціальної спрямованості.

2. Активізація агробізнесу до соціально спрямованих дій шляхом законодавчого запровадження комплексу фіскальних та кредитних засобів.

3. Законодавче удосконалення процедур приватизації земельних ділянок із державної власності в частині встановлення чітких строків та правил черговості надання земельної ділянки у власність, правил встановлення розміру земельної ділянки, забезпечення доступу до інформації про неприватизовані земельні ділянки.

4. Законодавче удосконалення просторового планування територій за рахунок запровадження механізму відшкодування власникам об'єктів нерухомості збитків, спричинених затвердженням планувальної документації, який обмежуватиме корупцію у дозвільній системі.

5. Законодавче закріплення правил економічного обороту земельних ділянок сільськогосподарського призначення шляхом встановлення: а) кваліфікаційних вимог до покупців земельних ділянок сільськогосподарського призначення, в тому числі щодо їх фахової підготовки, наявності бізнес-плану ведення сільськогосподарського виробництва; б) антилатифундистських обмежень щодо граничних площ земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності однієї особи; в) умов відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення з меліоративними системами та багаторічними насадженнями; г) порядку реалізації переважного права на придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення, що перебуває у власності громадян та юридичних осіб, в тому числі нерезидентів; д) обмежень щодо зміни цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення, придбаних із земель державної та комунальної власності; е) порядку проведення біржових земельних торгів, аукціонної діяльності на ринку земель, страхування земель та прав на них, іпотеки землі;

6. Узгодження у нормах земельного та цивільного законодавства правових режимів земельних ділянок та розташованих на них об'єктів нерухомості з визнанням прав на перші – первинними.

7. Законодавче закріплення чіткого економічного механізму відповідальності порушників земельного законодавства, затвердження методики та порядку визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, та передбачення санкцій за неефективне сільськогосподарське землекористування.

8. Створення організаційно-правових можливостей для безоплатної реєстрації земельних ділянок малозабезпеченими верствами населення за рахунок запровадження повного або часткового компенсування вартості проведення землевпорядних, земельно-кадастрових робіт, а також оплати адміністративних послуг державних органів при реєстрації земельних ділянок та прав на них, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, що дозволить мінімізувати витрати окремим категоріям громадян.

9. Законодавче закріплення додаткових гарантій реалізації прав на землю, зокрема щодо: а) відведення земельних ділянок для садівництва і городництва для ветеранів війни, ветеранів праці, громадян, що потерпіли від Чорнобильської катастрофи та ін.; б) безкоштовного надання у власність земельних ділянок громадянам при народженні (усиновленні, удочерінні) третьої (або наступної) дитини.

10. Віднесення реєстрації прав на земельні ділянки до компетенції єдиного органу, що дозволить спростити процедуру реєстрації [5-6].

Виконання наведених вище рекомендацій дозволить значною мірою удосконалити земельне законодавство України, створити передумови для повнішої реалізації громадянами своїх прав на землю та сприятиме гармонізації інтересів суб'єктів земельних відносин.

Другим важливим елементом механізму соціалізації земельних відносин, відповідно до пропонуваної нами концепції, є забезпечення швидкого та ефективного розв'язання розбіжностей, що виникають між суб'єктами земельних відносин, пов'язаних з порушенням прав володіння, користування та/або розпорядження земельними ділянками, а також відводом або вилученням землі.

Третім складовим елементом механізму соціальної переорієнтації системи земельних відносин є залучення громадськості до ініціатив у сфері земельних реформ, яке може бути забезпечено шляхом організації громадського обговорення проектів рішень про зміну цільового призначення земель; активізації роботи громадських рад при органах виконавчої влади; організації громадських консультацій і публічних обговорень (конференцій, форумів, слухань, засідань, дебатів, «круглих столів») земельного законодавства; проведення громадських експертиз; формування рейтингів соціальної відповідальності, проведення відповідних конкурсів, надання премій, почесних звань, нагород тощо. Винятково важливим при цьому стає впровадження принципу демократизації й транспарентності (відкритості) управління – розширення участі громадськості у процесах визначення цілей і програм суспільного розвитку. Відповідний принцип повинен забезпечити збалансування суспільних інтересів і досягнення рівня цілковитого сприйняття суспільством конкретно визначеної соціальної ініціативи. Потрібні прозорі й відкриті процедури розробки проектів земельних реформ в режимі широких дискусій та консультацій, за участю всіх політичних, наукових та інших кіл з метою досягнення точки соціального консенсусу, балансу інтересів, рівня загальнонаціональної згоди [6].

Динамічні можливості мережі Інтернет і технологічних платформ створюють нові механізми залучення громадського суспільства до процедур державного регулювання. Інноваційною платформою такої взаємодії стейкхолдерів у земельній сфері сьогодні може служити апробована світовою практикою модель краудсорсингових старт-апів. Уточнимо, що під краудсорсингом (crowd – натовп, sourcing – використання) розуміється передача певних функцій невизначеному колу осіб, або рішення суспільно значущих завдань силами безлічі добровольців, які координують свою діяльність за допомогою інформаційних технологій [7]. У рамках парадигми краудсорсинга рішення задачі передається численній групі людей, за рахунок чого вартість і час досягнення результату радикально знижуються. Крім того, краудсорсинг створює можливість для мережевої меритократії, коли учасники спільноти не знають походження, статі, расу, професію і кваліфікацію один одного і не можуть спиратися на цю інформацію для оцінки людини, яка генерувала ідею. Тим самим звужуються підстави для прояву ряду ефектів спотворення соціального сприйняття (стереотипізації, гало – ефекту тощо). В сучасних умовах краудсорсинг активно застосовується у багатьох сферах, в тому числі організації конкурсів інноваційних рішень, обговоренні законів та інших державних ініціатив, розв'язанні спектру завдань, пов'язаних з громадською діяльністю, взаєминами між людьми, благодійністю, вирішенні бізнес-задач та створенні стратегій, збору інформації, отримання зворотного зв'язку у вигляді думок та відгуків, проведення тестувань, збору коштів та ін.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що існуючі в країні механізми державного управління та створені за обмеженої в часі і обсягах фінансової й технічної допомоги державного бюджету та міжнародних проектів діючі нині суб'єкти інфраструктури вітчизняного земельного ринку наразі не забезпечують досягнення системою регулювання земельних відносин соціального балансу. Ситуація, також, ускладнюється у зв'язку з відсутністю сформованого впливового сектору громадянського суспільства, який би просував ідеї соціальної відповідальності; недосконалістю вітчизняної нормативно-правової бази; браком спеціалістів, здатних професійно займатися даною проблемою; відсутністю у більшості суб'єктів достатніх фінансових резервів для реалізації соціальних проектів; низьким рівнем обізнаності суспільства про соціальні та благодійні проекти; відсутністю системи оцінки суспільних результатів соціальних програм тощо.

Зміна парадигми подальшого вдосконалення регулювання земельних відносин повинна забезпечувати верховенство суспільних інтересів над індивідуальними. Суспільству необхідно залишитись головним консолідованим власником територіально-земельного ресурсу. Це зумовлює потребу в активізації процесів соціалізації аграрної економіки та пошуку механізмів розв'язання соціальних суперечок у земельній сфері. Для успішної, повномасштабної реалізації земельної реформи в Україні ключовою

передумовою стає наявність ефективних публічних і приватних інститутів, здатних забезпечити гармонізацію інтересів суб'єктів земельних відносин, найбільш впливовими з яких ми вважаємо інститут соціально-земельного законодавства, земельну медіацію та соціально-політичний краудсорсинг. Впровадження концепції публічно-приватного партнерства у повсякденну практику державного регулювання земельних відносин в Україні створить сприятливі умови для підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки країни.

Бібліографічний список:

1. Щуревич Л.М. Інноваційні перспективи в розвитку сільського господарства в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 101–105.
2. Манойленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 139–158.
3. Никифоров А.Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія. Київ : КНЕУ, 2010. 420 с.
4. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. 5. Pp. 77–89.
5. Саблук П.Т. Інноваційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2011. № 2. С. 200–208.
6. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>
7. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року: проєкт. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>

References:

1. Shchur evych, L.M. (2018) "Innovative perspectives in the development of the agrarian sector in Ukraine". *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 101–105.
2. Manojlenko, O.V. (2013) *Upravlinnia innovatsijnymy protsesamy: formuvannia metodychnoho pidkhodu do podolannia bar'ieriv rozvytku* [Management procedures: development of a methodological approach to recharging bars]. Kharkiv: VD "INZHEK".
3. Nykyforov, A.Ye. (2010) *Innovatsijna dial'nist': teoriia i praktyka derzhavnogo upravlinnia* [Innovative activity: theory and practice of public administration]. Kyiv: KNEU.
4. Shestakovska T. (2018) FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, pp. 77–89.
5. Sabluk, P.T. (2011) "Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation". *Problemy innovatsijno investytsijnogo rozvytku*, vol. 2, pp. 200–208.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013) Resolution "Strategy for the development of the agricultural sector of the economy until 2020". Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r>
7. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2019) "The Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Period until 2022: Project". Available at: <http://minagro.gov.ua/node/16822>